

TWEEDE WANDELING,

LANGS DEN AMSTERDAMSCHEN WEG, TOT OP EEN

UUR AFSTANDS VAN ARNHEM, EN TERUG.

De wandeling langs den Utrechtschen weg hield ons slechts op korten afstand van de rivier verwijderd; op sommige der plaatsen, welke wij nu zullen bezoeken, zien wij deze slechts van verre, waardoor wij van vele schoonheden, die ons te voren de steile helling der heuvelen, en de kronkelende loop van den Rijn aan derzelve voet, opleverden, hier verstoken zullen blijven. Meermalen zal nu onze weg loopen langs onafzienbare heidevelden, waar wij, even als eilandjes in de wereldzee, hier en daar, aan den gezigteinder, een bosch of gehuchtje zullen ontwaren; maar meermalen zullen wij hier ook gelegenheid hebben, om op te merken, hoeveel, op den onvruchtbaarsten grond, onvermoeide nijverheid en zorg vermogen.

Op den Amsterdamschen weg brengt ons de St. Janspoort. Buiten dezelve loopt hij regt uit, langs het voor de wapenoefeningen bestemde veld: wij zullen hem slechts volgen tot aan Lichtenbeek, op een uur afstands van de stad, en, hem daar verlatende, onze wandeling nemen over Warnsborn, Bakenberg, Zijpendal en Sonsbeek, die allen aan elkander grenzen, en zich, op korten afstand, langs denzelfden uitstrekken; wij komen dan terug, langs den weg, dien wij nu aan onze rechterhand laten liggen, van die zijde, waar het huis van Sonsbeek, boven een aanmerkelijk verheven terras, dat door een breed loopend water doorsneden,

door grazend vee verlevendigd en van achteren door zwaar geboomte ingesloten is, met zijnen breeden voorgevel uit het groen te voorschijn treedt.

Ruim een vierendeeluurs gaans van de stad ligt, ter regterzijde van den grooten weg, de **STERRENBURG**, waarvan het geboomte reeds op eenen aanmerkelijken afstand kan gezien worden. — Nog in het midden der zeventiende eeuw vertoonde deze plaats niets dan dorre heidevelden: in dezen tijd echter werden hieromstreeks, door verschillende personen, onderscheiden kleine stukken lands aangemaakt, waarvan er, in de jaren 1671, 1672 en 1679, eenige door koop het eigendom werden van den heer **WILLEM MUYS**, Burgemeester van Wageningen en Stads-Rentmeester van Arnhem. Hij was dezelfde, die in April 1674, toen de Franschen deze stad ontruimden (na dezelve bijna twee jaren lang in bezit gehad te hebben), onder meer anderen, als gijzelaar (*ostagier*) door hen werd medegevoerd, omdat de zeer aanmerkelijke somme gelds, welke zij voor de bevrijding van brand en plundering geëischt hadden, hun niet dadelijk kon toegeteld worden (1). Behalve deze opoffering, bewees hij aan Arnhem nog andere uitmuntende diensten: hij verbeterde den staat der stedelijke geldmiddelen en ondersteunde zelfs de stad met aanzienlijke sommen uit zijne eigene middelen. Ten blijke harer erkentelijkheid, schonk de Magistraat hem, in den jare 1684, dertig morgen heideveld, aan het te voren door hem aangekochte land grenzende (2), en verleende hem alzoo de gelegenheid, om een

(1) *Sylvius, historie onses tijds*, deel II. bl. 46. Zie ook *Raadsignaat*, bl. 229.

(2) Naar den oorspronkelijken giftbrief, onder den tegenwoordigen eigenaar berustende, die mede alnog bezit den zilveren gedenk-

aanzienlijk landgoed daar te stellen , hetwelk langen tijd , naar hem , den naam van *Muizenberg* gedragen heeft , maar sedert nog aanmerkelijk vergroot , meer bebouwd en verfraaid is geworden , in het bijzonder door den laatstvoor- gaanden bezitter , den heer UMBGROVE , die er ook voor eenige jaren een fraai modern heerenhuis heeft doen bouwen. Op eene oppervlakte van ruim honderd morgen bevat deze plaats thans eene uitmuntende verscheidenheid van schoone dreven , waar den wandelaar , beurtelings , onder zwaar geboomte , het verkwikkelijkste lommer verbeidt , of op verschillende hoogten het ruimste uitzigt over den ganschen beoorlijken omtrek.

Hier ligt , aan de overzijde van den weg , het erf **KLEIN HEIJENOORD** , dat verder westwaarts door **GROOT HEIJENOORD** begrensd wordt. Het eerste , het eigenlijke *Heijenoord* , was oudtijds eene bezitting van het naburig klooster Mariëndaal en reeds in de veertiende eeuw onder dezen naam bekend ; het ander maakte een gedeelte uit van het oud aanzienlijk landgoed *Lopen* of *Loepen* : nadat dit laatste echter , in den jare 1532 , vergroot was met een stuk heedveld , hetwelk aan den toenmaligen eigenaar , door de groote Kerk te Arnhem , in erfpacht afgestaan werd , en mede den naam van *Heijenoord* droeg , is de naam van *Lopen* (naar het schijnt) allengs in onbruik gekomen. Tot op het jaar 1821 waren deze beide goederen in verschillende handen. Toen echter kwam de eigenaar van het naburig Hulkestein , die ook reeds Klein-Heijenoord bezat , mede , door aankoop , in het bezit van Groot-Heijenoord , en vereenigde beiden tot één geheel. Na deszelfs overlijden , in

penning , welken de magistraat , bij het overlijden van **WILLEM MUYS** den 30 Mei 1699 , ter gedachtenis zijner bewezene diensten , deed slaan en aan zijne weduwe vereerde.

1827, in het openbaar verkocht zijnde, zijn beiden op nieuw in verschillende handen geraakt. Te zamen strekken zij zich, met eene aanmerkelijke breedte, langs den Amsterdamschen weg uit, en bieden, door de gunstigste ligging op de, naar de zijde der rivier, zacht afhellende hoogten, tot den aanleg van heerlijke wandeldreven de zeldzaamste gelegenheid aan. Maar deze schoone gelegenheid is ook geenszins ongebruikt gelaten, en de grond, die hier, nog slechts voor weinige jaren, luttel meer dan ruwe heide vertoonde, is nu met groote verscheidenheid van heesterge- wassen en boomen beplant, en met smaakvol aangelegde wandelpaden doorsneden, die zoodanig over de beide aan elkander grenzende goederen te zamen verbonden zijn, dat zij een door ligging en vergezigten onovertrefbaar geheel uitmaken. — Wanneer men den zacht opwaarts leidenden bestraten weg gevolgd is tot op bijna een half uur afstands van de stad, van waar dezelve, na eene aanmerkelijke kromming, zoo ver het oog reikt, in eene regte lijn voortgaat; sla men links af, en volg men het wandelpad langs de door ranke populieren of fijne dennen kenbare hoogten. Het voert den wandelaar beurtelings in eene vallei, waar het frissche groen van velerlei geboomte hem met zijn verkwikkend lommet verheugt, en op heuveltoppen, waar het zich verwijdert, om hem het verrukkelijk schouwspel van het heerlijkste uitzigt te bieden: hier ziet hij neder op eenen bouwhof, die zich half onder hoogstammige eiken en beuken verschuilt, terwijl groot en klein vee den omtrek van het huis verlevendigt; daar verheft zich een nog met heide begroeide heuvel, met een' troep weidende schapen omzoomd; ginds rust het oog op den Rijn, waar de berg deszelfs loop schijnt te stuiten en, met een nederig dorpje (Oosterbeek) aan zijnen voet, bijna loodregt van deszelfs oever verrijst; elders ziet men, langs den stroom, aan de

eene zijde, opwaarts, tot daar hij, een half uur boven de stad, den wijden IJsselmond vormt, en, aan de andere zijde, tot daar hij zich, twee uren meer naar beneden, met eene groote bogt om de Dorenweerdsche bergen heen wendt; of kan men met het bloote oog zijnen loop volgen, daar hij zich tot negenmaal met eene nieuwe bogt langs de Veluwsche hoogten slingert en de Betuwe omzoomt. Op een der hoogste punten in Groot-Heijenoord heeft de tegenwoordige eigenaar, Jonkheer w. ROËLL, een smaakvol gebouw gesticht, waar den wandelaar, hetzij in een ruim koepelvormig vertrek, hetzij in de vrije lucht onder het vooruitstekend door eene sierlijke zuilenrij gedragen dak, of op een met bloemperken doorsneden terras, de gelegenheid wordt aangeboden, om over het wonderschoone Panorama, dat de natuur hier ten toon spreidt, ongestoord het onvermoeid rondwalend oog te laten weiden. — Langs zóó groote verscheidenheid van bevallige uitzigten voert dit pad den wandelaar tot aan de herberg, *Rosorum* genaamd, in Klein-Heijenoord gelegen, tegen over het huis van den Sterrenberg, op den Amsterdamschen weg terug: ook kan men verder afdalende, langs verschillende paden, die door een boschje van hoog opgaande eiken heen slingeren, over het aan deze zijde van den straatweg op Utrecht gelegen gedeelte van het landgoed Hulkestein de wandeling voortzetten, en zóó op den laatstgenoemden weg terug komen.

De groote weg loopt verder, met dubbele lanen van fraaije beuken boomen omgeven, tot LICHTENBEEK, welk landgoed, ter wederzijde van dien weg gelegen, door denzelfden in twee gedeelten gescheiden wordt. — Dat gedeelte, hetwelk aan de linker zijde van den weg ligt en het heerenhuis met andere daartoe behoorende gebouwen bevat, is grootendeels afkomstig van de kloostergoederen van Mariëndaal, en dagteekent van het jaar 1651.

toen het als heidegrond, hier en daar met struiken begroeid, door de Staten des Kwartiers, in erfpacht uitgegeven werd aan den heer HARKAMP. In het jaar 1685 nam deze ook eenige morgen heideveld aan de overzijde van den weg, met de zich daarin voordoende rijke wellen of watersprongen, van de stad Arnhem in erfpacht (3). Zóó leide hij den eersten grond tot het uitmuntend landgoed, dat, reeds door hem zelve, en naderhand door volgende bezitters, van tijd tot tijd, op soortgelijke wijze vergroot werd; de blijken van den gekunstelden smaak der zeventiende eeuw, naar welken het aangelegd was, en waarvan zich nog in onze dagen de overblijfsels vertoonden, allengs zag verdwijnen, om voor eene schepping van den meer ongedwongen naar de natuur gevormden smaak van latere dagen plaats te maken, en ons nu, na de jongste verbeteringen, door den tegenwoordigen eigenaar, den heer J. TRAKRANEN, aangebragt, een aan de groote heide ontwoekerd paradijs van bijna honderd bunders uitgestrektheid te bewonderen geeft.

De wandelingen, tot welke, door de vriendelijke vergunning des eigenaars, aan het publiek toegang wordt verleend, bevinden zich op dat gedeelte der plaats, hetwelk ter regter zijde van den grooten weg gelegen is. Daar, niet ver van het huis, is, onder hoog geboomte, de oorsprong eener beek, die zich door de hoogten, welke haar aan beide zijden insluiten, met moeite den weg schijnt te banen. Op verschillende afstand langs deze beek, loopen veelvuldige slingerpaden, en brengen, nu rijzende dan dalende, den wandelaar over eene brug, waar hij aan beide zijden een streelend uitzigt geniet over eenen vijver, door velerlei soorten van boomen en heesters omzoomd, die door hunne

(3) Zie *Stads Commissie- en Politieboek*, d. d. 3 Junij 1685.

verscheidenheid van groen de treffendste schakeringen ver-
tooncn, welke zich ten laatste in de donkere kleur der
verder verwijderde dennen verliezen. Van hier slingeren
de wandelpaden, langs liefelijk kronkelende beekjes, onder
allerlei geboomte en bloeiende heesters, hier en daar door
watervallen en fonteinwerk verlevendigd, tot dáár, waar
een aantal stroomtjes, die tot hiertoe stil en onbemerkt onder
het digte groen voortmurmelen, zich vereenigen, en uitloo-
pen in een verbazend groot stuk waters, dat, met de daar
rondom gelegene wandeldreven, eerst voor weinige jaren
uit de heide aangemaakt is. Het deelt zich, door eenen
fraaijen waterval, aan eenen anderen vijver mede, en deze,
door eenen tweeden waterval, aan eene beek, die, in zijnen
kronkelenden loop, verschillende bekoorlijke ten deele door
rustieke bruggen vereenigde eilandjes vormt. Van hier voert
het wandelpad, langs de keurigste verscheidenheid van be-
planting, naar den grooten weg terug, tot op de plaats,
waar men, uit eenen koepel, aan de eene zijde over dien
weg, aan de andere zijde over een terras met allerlei bloe-
men beplant, op den voorsten vijver en het fonteinwerk het
verrukkelijkste uitzigt heeft.

Hier verlaten wij nu den Amsterdamschen weg. — Bij het
naaste tolhuis leidt eene breede dubbele beuken laan regts af
naar WARNSBORN, of (gelijk het in oude stukken genoemd
wordt) *Wansborn*. Deze laatste benaming is welligt de ware;
althans kan die naam, welke zoo veel als *rijke heldere
bron* of *snelvlietende beek* te kennen geeft (4), op deze
plaats, die juist van haar loopend water hare meeste beval-
ligheid ontleent, met volle regt toegepast worden. — Reeds

(4) Het bijvoegelijk woord *wansch* wordt bij *Kiliaan* vertaald
door *alacris*, *lepidus*, *venustus*: *born* beteekent, gelijk bekend
is, eene *waterbron*.

in den aanvang der vijftiende eeuw was Wansborn bekend, en in een stuk van het jaar 1452 wordt van den *Pastoor van Wansborn* gesproken (5). Toen verstond men echter, onder deze benaming, alleen dat gedeelte, wat thans het *Hooge-erf* van Wansborn heet en eene bezitting was van het klooster Mariëndaal. Het tegenwoordig zoogenoemde *Lage-erf* werd, in den jare 1428, door Hertog ARNOLD, als heideveld, tegen eene jaarlijksche erfpacht, afgestaan aan JOHAN VAN POSTEL, en geraakte in 1516 in handen van het Agnieten klooster te Arnhem. Dit gezamenlijke, aan elkander grenzende, hooge en lage erf, als bezitting der kloosters Mariëndaal en van St. Agnieten, bij de kerkhervorming, met de overige geestelijke goederen, aan de Staten des Veluwschen Kwartiers vervallen zijnde, werd door deze, in het jaar 1640, verkocht aan GERRIT EVERWIJN, Burgemeester van Arnhem (6), en is laatstelijk, door aankoop, in handen van Jonkheer W. ROËLL overgegaan. Deze heeft de plaats, die eene uitgestrektheid van ruim 300 morgen beslaat, in de jongst verloopene jaren aanmerkelijk verbeterd. Sierlijke lanen, hoog opgaand geboomte, afgewisseld met eiken schaarhout en ander laag plantsoen, tabaksakkers, kunstweiden en korenvelden, vertoonen vruchtbaarheid en leven, waar vroeger alleen van tijd tot tijd eene kudde schapen het eentonige van den aanblik der dorre heide verminderde. Een onbekrompen stelsel van landhuishoudkunde, stalvoeding, doelmatige bemesting en besproeiing, hebben deze schepping daargesteld, waarvan eerst het nageslacht de vruchten zal kennen en waarderen.

Op het *Hooge-erf* of het eigenlijk *Warnsborn* staat, te

(5) Volgens rekeningen van die jaren.

(6) Naar het *Archief van Warnsborn*, onder den tegenwoordigen eigenaar.

midden van heerlijke graanvelden, door hoog geboomte omringd, eene deftige landbouwers-woning (7). Niet ver van daar ontspringen, onder het digte lommer, verschillende bronnen, wier water zich ras vereenigt tot een beekje, dat in bevallige kronkels door eene vallei voortloopt, hier en daar kleine watervallen vormt, of met zacht murmelend geklots over de steenen ruischt. Langs dat beekje in de laagte, en over de hoogten, die ter wederzijde de vallei bepalen, voeren een aantal wandelpaden, in velerlei rigtingen, naar het *Lage-erf*, waar men, op eenen digt begroeiden heuveltop, de tuinmans-woning, onder de gedaante eener kapel verborgen, en, een weinig verder, het heerenhuis, een niet groot, maar smaakvol gebouw, aantreft. Digt bij dit laatste deelt de beek zich door eenen waterval, over het antieke muurwerk als van den boog eener vervallene Romeinsche *aqueduct*, aan eenen kleinen vijver mede, en eindigt achter het huis in eene aanzienlijke waterpartij, die door hooge boomen aan alle zijden ingesloten en met eene keurige verscheidenheid van bloeiende heesters omzoomd is.

Weinig verder van den Amsterdamschen weg verwijderd ligt BAKENBERG, dat in de zeventiende eeuw, naar den toenmaligen bezitter, den naam droeg van *Everwijnsberg*, en thans veelal, naar eenen lateren eigenaar, *Menthenberg* genoemd wordt. Het uitgestrekte heerlijke bouwland, door lange lanen van zware welig tierende boomen omgeven, dat men op dezen berg vindt, midden in eene oogenschijn-

(7) In eene andere landmans-woning, nabij het tolhuis, aan den grooten weg gelegen, vindt men gelegenheid, om zich die gerijfelijkheden te verschaffen, met welker genot men gaarne eene wandeling afwisselt. Eene hier onlangs ten behoeve van den landbouw gegravene waterput heeft eene diepte van ruim 36 Ned. ellen.

lijk buitengemeen dorre heide, levert hier de sterkst mogelijke proeve op van de verbetering, waarvoor deze gronden, ook onder de ongunstigste omstandigheden, vatbaar zijn, en van de voordeelen, welke, bij de noodige bewerking, ook de onvruchtbaarste heidevelden opleveren kunnen. — In eene bron of spreng, die op deze hoogte gevonden wordt, merkt men op, dat het water, gelijktijdig met het water in den Rijn, wast en valt: eene bijzonderheid, die ten opzichte van andere bronnen op de Veluwe geen plaats heeft, en alzoo der aandacht wel waardig schijnt.

Van deze plaats kunnen wij ons naar den nabij gelegen Waterberg begeven, langs eenen weg, waar, ter linkerzijde, het oog, over eene onoverzienbare heide, schier nergens eene rustplaats vindt, en, eerst op eenen afstand van anderhalf of twee uren, in de buurschappen Kemperberg, Delen, of Terlet, weder bouwland en woningen aangetroffen worden, terwijl, ter regter zijde, de lagere heuvels, over en langs het frissche groen van Zijpendals en Sonsbeeks geboomte, hier en daar het vrije uitzigt tot in de Betuwe vergunnen. — Een gedeelte van het landgoed, hetwelk thans den naam van WATERBERG draagt, was, tot op onzen leeftijd, onder dien van *de Kluis* bekend: vóór den tijd der kerkhervorming was daar welligt het stil verblijf van één of meer kluizenaars, misschien verholen achter een ondoordringbaar bosch, zeker door eene schaars betredene heide van het gewoel der wereld afgezonderd. Omstreeks den aanvang dezer eeuw begon de toenmalige eigenaar, de heer A. A. GALJMANS, deze tot dus ver woeste streek om te scheppen en tot eene buitenplaats aan te leggen, waarin hij zich, door de watersprongen, die er ontdekt werden, niet weinig aangemoedigd vond, terwijl de treffende vergezigten, waarin deze plaats, door hare

hooge ligging (8), boven de meeste der omgelegen landgoederen zoude kunnen uitmunten, ook zelfs bij den nog onvoltooiden aanleg, hare waarde voor den wandelaar verhoogden. Nu onlangs (in 1826) kwam zij door aankoop in handen van den eigenaar van het naburige Sonsbeek, welke dien vorigen aanleg ten deele vernietigd en bereids door de aanvankelijke uitvoering van een geheel nieuw, uitgebreid ontwerp heeft doen vervangen.

Maar wanneer men den Bakenberg verlaat, omstreeks het midden van de laan, welke die plaats aan de zuidzijde begrenst; dan komt men, na een' kleinen overstap over de heide, in een grootendeels nieuw aangelegd, door hoogstammige dennen tegen den noordewind beschut, boschje van eiken schaarhout, tot ZIJPENDAL behoorende. Door hetzelfde slingert een pad, over den zacht afhellenden grond, langzaam naar beneden, en brengt den over de schoone ligging der omgelegen streek opgetogen wandelaar bij een hoog opgetrokken rustiek gebouw, waar hij gaarne eenige oogenblikken verwijlt, om over en langs het statig lommer der tegenoverliggende hoogten zijn oog te laten weiden. Niet ver van hier is de groote ingang van het voor 't algemeen afgesloten gedeelte van Zijpendal, waar alleen onder het geleide eens opzigers de wandeling toegestaan wordt.

Het valt spoedig in het oog, dat weinige plaatsen voor eenen fraaijen aanleg zoo voordeelig kunnen gelegen zijn. Immers, wat kan men zich daartoe schooner denken, dan eene lagchende vallei, aan alle zijden, maar

(8) Eene plaats, niet ver van het huis van den Waterberg, werd bevonden 71 Nederl. el boven het Arnheemsche peil verheven te zijn.

vooral ten noorden en ten oosten, door hooge heuvels ingesloten, waar, onder verscheidenheid van zwaar geboomte, op verschillende plaatsen, rijke bronnen ontspringen? Het water dezer bronnen, van alle kanten te zamen loopende, deelt zich aan eenen grooten vijver mede, die den oorsprong geeft aan de beek, de *St. Jans beek* genoemd, welke eerst het naburige Sonsbeek verfraait en korenmolens rondrijft, vervolgens door de stad loopt en zich eindelijk in den Rijn stort. — Deze schoone ligging is ook niet ongebruikt gebleven, en men voelt zich gedrongen, den kieschen smaak in den aanleg dezer plaats te bewonderen; hetzij men gebragt worde in eene diepe vallei, waar het digte lommer der eerwaardige eiken en beuken de nabijheid der langs het pad kronkelende beek bijna alleen aan haar gemurmel doet kennen; hetzij men zich bevinde op eene hoogte, waar zich onverwachts, over heide en bosschen, over bouwland en vijvers, het heerlijkste vergezigt vertoont; hetzij men eene rustplaats aantrefte, waar, bij het geklots van eenen waterval, aan eene beek, door bloeiende heesters omzoomd, oor en oog, en alle zintuigen tevens, genieten.

Zuidwaarts van Zijpendal en den Waterberg ligt **SONSBEEK**. Deze plaats strekt zich thans van dáár uit tot aan de groote laan, die van de St. Janspoort naar de Velperpoort langs de stad loopt. Voorheen was zij op verre na zoo groot niet. De laatstvoorgaande eigenaar, de Baron **TH. DE SMETH**, had de twee aan elkander grenzende landgoederen Sonsbeek en Hartigersberg vereenigd. Deze reeds aanzienlijke bezitting kwam, in den jare 1821, door aankoop, in handen van den Baron **VAN HEECKEREN VAN ENGHUIZEN EN DE BEURSE**, die dezelve sedert nog aanmerkelijk vergrootte; en er vele omgelegen landerijen aantrok. Naar een bij uitstek grootsch ontwerp deed hij verder den

reeds te voren uitmuntenden aanleg dezer plaats verbeteren; inzonderheid ondergingen de in de laatste jaren daarmede vereenigde gedeelten eene groote verandering. De menigvuldige over dezelve verspreide landbouwers- en daghuurderswoningen, ja eene gansche rij huizen, werden gesloopt; water-korenmolens en een runmolen afgebroken; nieuwe gebouwen in derzelve plaats gesteld; onregelmatige hoogten geslecht; aanmerkelijke diepten gevuld; nieuwe plantsoenen aangelegd, en twee van de stad naar de plaats leidende wegen bestraat: een van dezelve begint dicht bij de Velperpoort en loopt langs de nieuwe smaakvol gebouwde portierswoning, op de hoogte niet ver van het huis; de andere begint buiten de St. Janspoort en leidt naar dien ingang, bij welken zich de rentmeesterswoning bevindt, waar de vreemdeling zich ter bekoming van geleide vervoegen moet.

Reeds de eerste voetstap binnen het hek doet hier iets groots verwachten. Aan de regterzijde verheft zich op eenigen afstand eene aanmerkelijke hoogte, 'op wier uiterste punt het huis prijkt; aan derzelve voet ligt een vijver, met eene hoog springende fontein; meer links, aan de overzijde eener fraaije brug van gegoten ijzer, ligt de sierlijke rentmeesterswoning, half verscholen achter eenige hoogstammige populieren, aan den voet van eenen dicht begroeiden heuvel, terwijl zich, weinige schreden verder, een zware waterval vertoont, die, door het donkere loof van fijne dennen en bruine beuken en ander geboomte omgeven, de bevalligste werking doet en het oor treft door zijn donderend geklots. Achter dezen val, ter linkerhand omslaande door eene laan van welige tulpenboomen (iets zeldzaams, zoo niet geheel eenig in dit gewest), treedt men uit het digte lommer eensklaps op eene groene door de zon beschenen vlakte. Op den achtergrond dier vlakte bevindt zich een prachtig grotwerk, tot welks kunstige samenstel-

ling de heuvels in de meest verwijderde deelen dezer provincie hunne grootste steenbrokken — en daaronder klompen graniet van verbazende grootte en zwaarte — opgeleverd hebben (9). Over dat grotwerk stort zich het water van eene hoogte van 35 palmen schuimende en bruisende neer, en vormt eene breede beek, die de vlakte in hare geheele lengte doorstroomt, om vervolgens den reeds vermelden waterval bij de rentmeesters-woning te doen ontstaan. Eene sierlijke in kettingen van koperdraad hangende brug leidt naar den overkant der beek, en een pad, op ongelijken afstand langs derzelver oever slingerende, voert naar het grotwerk zelf, waar het vallende water zich met het ter wederzijde in de grot springende fonteinwerk vereenigt, om, te midden der grootste zomerhitte, de verkwikkelijkste koelte te verwekken. Slechts weinige treden verder, en men bevindt zich op den oever van eenen tot hiertoe door hoog geboomte voor het gezicht bedekten grooten vijver, die, in den meest kieschen ongekunstelden smaak aangelegd, in zijnen omtrek de meeste verscheidenheid van bevallige natuurtooneelen vereenigt: hier ziet men, aan de overzijde van den breeden plas, vruchtbare heuvels met goudgele graanvelden verrijzen; dáár de steile glooijing van eene nog dorre heide: hier omzoomen zware boomen, de spitsbladerige den en de trotsche eik, de ranke populier en de statige beuk, op verschillenden afstand, den zacht golvenden vijver; dáár zien wij hen vervangen door bloeiende heesters, door rozen en gouden regen, door acacia en jasmijn, terwijl treur-wilgen en treur-essen hunne takken

(9) De grootste zijn gevonden op de Veluwe, namelijk in het Kootwijker zand en bij het landhuis Kernheim onder Eede: van deze berekent men de zwaarte op bijna 7000 ned. ponden.

over het water neigen, en daar achter de bruine beuk de verscheidenheid in de mengeling der kleuren voltooit: hier verlevendigen eenden en blanke zwanen de oppervlakte van het water; dáár herinnert het geruisch van eenen molen aan werkzaamheid en leven; elders wekt een waterval, met zijn eenzelvig geklots, tot stil gepeins. Treffend is het gezicht vooral op de plaats, waar men, aan de eene zijde, over den grooten vijver van Zijpendal, en, aan de andere zijde, over den Sonsbeekschcn vijver in deszelfs gansche lengte heen ziet. Het eilandje, in den laatstgenoemden gelegen, doet eene uitmuntende werking: de hooge populieren en andere lichtkleurige gewassen, waarmede hetzelfde beplant is, vormen een bevallig contrast met het donkere loof der eiken en dennen, in de verst verwijderde kromten van den vijver, terwijl de, over steenen bruisende, wit geschuimde golven van het water, dat hier door den eenen vijver aan den anderen medegedeeld wordt, de verscheidenheid voltooit. — Deze aanlokkelijke wandeling rondom den vijver volbragt hebbende, kan men zich langs verschillende paden naar de hoogte begeven. Zacht en ongemerkt opgaande onder het statige lommer van breedgetakte beuken, bereikt men weldra het hoogste punt, waar zich, op het 70 el boven het Arnhemsche peil verhevene grondvlak, een torentje ter hoogte van 28 el verheft. Een kunstig gemaakte wenteltrap van honderd vijftien treden voert naar een sierlijk vertrek in deszelfs bovenste gedeelte en naar het met eene *balustrade* omgeven platte dak. Van dáár ziet men de stad, ja den ganschen omtrek, met al deszelfs hoogten en laagten, als eene uitgestrekte vlakte vóór zich liggen; duidelijk onderscheidt men, verscheiden uren ver, den loop der beide rivieren: den Rijn, van daar hij de Kleefsche en Eltensche bergen verlaat, tot daar hij de Dorenweerdsche hoogten bespoelt; den IJssel,

tot daar hij zich achter het geboomte van Bilioen verschuilt; aan de zijde der Betuwe vertoonen zich tallooze torens in het verschiet; alleen aan de zijde der Veluwe wordt het uitzigt eenigermate door meer verwijderde bosschen bepaald. — Van hier langs eenen anderen weg afdalende, komt men bij de, op de glooijing van den berg aangelegde, uitgestrekte broeijerij, met hare weergalooze trekkasten, door smaakvolle inrigting, door duurzaamheid en kostbaarheid van zamenstel, gelijkelijk uitmuntende. Verder voeren dicht belommerde, prachtig aangelegde wandelwegen naar de heuvelvlakte, op welke zich het heerenhuis met deszelfs nevengebouwen, een deftig koetshuis, bij uitstek doelmatige stalling en kostbare oranjerie, bevinden. Op korten afstand vóór het huis prijkt een fraai ijzeren hek in den vorm van eenen halven cirkel, afgebroken door vier voetstukken van blaauwen steen, die ieder eene prachtige marmere vaas dragen, in eenen uitmuntenden smaak *en bas relief* bewerkt. Door dit hek wordt aan deze zijde een hertenkamp afgesloten, die zich van hier af verder naar de hoogte uitstrekt; men ziet alzoo de fraaije damherten en reeën onbeschroomd tot bij dit hek weiden, of, in grootere en kleinere troepen verdeeld, over de verder verwijderde hoogten zwerven, of zich achter het hier en daar geplante hooge geboomte verschuilen. Aan de andere zijde van het huis wacht den opgetogen wandelaar een niet minder betooverende aanblik. Voor zijne voeten prijken lange rijen van buitenlandsche gewassen, met al den gloed der verwen, die hun in zuidelijker gewesten eigen is, en waasemen den liefelijksten geur; verder af zijn het lanen van oranje-, citroen- en granaatboomen, die langs de zacht afhellende hoogte slingeren en de zoete begoocheling vermeerderen. Aan derzelve voet ligt, regs af, de vijver, uit welken eene hoogspringende fontein haren

dikken sneeuw witten straal opwerpt; aan de overzijde van het bekoorlijke dal verheffen zich de langs den Amsterdamschen weg gelegene hoogten, met golvend graan of welige moeskruïden bedekt; meer links ziet men neder op de stad met hare wel aangelegde singels; achter dezelve slingert de Rijn, omzoomende de vruchtbare Betuwsche velden, waar zich naderbij en in het verre verschiet tallooze torens vertoonen. — Niet ver van hier, bij de portierswoning, van waar een nieuwe straatweg langzaam naar beneden voert, verlaat men deze, aan alle zijden, door eenen onbekrompen, trotschen — bijna zou ik zeggen vorstelijken — aanleg gekenschetste plaats, en weinige schreden verder bevindt men zich weder in de stad.

Alvorens deze weêr te verlaten, zal het niet onvoegzaam zijn, ons eenige geschiedkundige bijzonderheden omtrent de beide laatst bezochte plaatsen, Zijpendal en Sonsbeek, te herinneren. — Een groot gedeelte van den grond, welke thans door deze landgoederen beslagen wordt, behoorde, voor juist drie eeuwen, aan zekeren HENRIK DE GROEFF, Erfvoogd van Erckelents, Land-rentmeester van Gelderland en Hofmeester van Hertog KAREL VAN EGMOND. Hij schijnt deze aanzienlijke bezitting bij gedeelten verkregen te hebben, allen welligt niet even regtmatig, gelijk men, uit aanmerking zijner handelwijze in andere gevallen, niet ongeneigd is, te gelooven: behalve het tegenwoordig zoogenoemde *Fontanus Spijker*, buiten de Velperpoort, en eenige daartoe behoorende weiden in het Broek, toenmaals onder den naam van *de Fabitatie* bekend, bezat hij, hier omstreeks, eene hofstede *Grontstein* of *Groenenstein*, *Hartgersberg*, den watermolen van zekeren FLORIS VAN DER ERVE, het erf van wijlen EVERT DEN MULLER, de *Wildbaan*, eene *Sijpe* en *Kolk*, en meer andere zoo bebouwde als woeste gronden. Hij verkocht deze aanzienlijke bezitting, in den

jare 1524, aan Hertog KAREL (10), die met dezelve een stuk lands vereenigde, dat van ouds tot het grafelijke domein behoorde, en waarop, reeds in het jaar 1430, een gebouw, naar zijne bestemming, *het gulden Spijker* genoemd, gesticht was (11). Op de plaats, waar het oude gulden Spijker gestaan had, deed de Hertog nu een nieuw gebouw van dien naam stichten, een' naam, die eerlang aan de gansche plaats gemeen werd: hij hield hier, sedert dien tijd, veelal zijn verblijf en genoot er het vermaak der jagt in eene wildbaan, welke hij deed afpalen: hij had er ook eenen vischvijver, eene kapél, waarin hij zijne Godsdienst verrigtte, en een rondom in het water gelegen torrentje, waarschijnlijk ter plaatse, waar thans het huis van Zijpendal is (12). Nog op den huidigen dag draagt een stuk bouwland, daaromtrent gelegen, den naam van *gulden Bodem*; het *Spijker* zelf stond waarschijnlijk, waar zich thans, tegen over het huis van Zijpendal, eene landmansioning onder oude linden en kastanjeboomen verschuilt; de *Wildbaan* besloeg een groot gedeelte van het tegenwoordige Sonsbeek, en werd, nog lang daarna, alzoo genoemd, en de naam van *Hartgersberg*, gelijk ook die van de *Sijpe* (in het tegenwoordige Zijpendal), hebben zich tot heden toe behouden. — Na den dood van Hertog KAREL werd het gulden Spijker, met al zijn toebehooren, toegewezen aan zekeren STEVEN VAN RUITENBORCH, die voorgaf, meer,

(10) Zie *Kronijk van Arnhem*, bl. 86 en 87, verg. met *G. van Hasselt*, *Arnhemsche Oudheden*, deel I. bl. 88.

(11) *Kronijk van Arnhem*, bl. 11.

(12) Dit blijkt uit menigvuldige alnog voorhanden brieven van den Hertog, met het onderschrift: *gegeven op onsen gulden Spijker*. Zie ook *Slichtenhorst*, *Tooneel des Lands van Gelre*, bl. 95, en *Kronijk van Arnhem*, bl. 179--184.

dan de waarde daarvan, van den Hertog te vorderen te hebben (13). Keizer KAREL V. ondertusschen, in 1543, Gelderland bemagtigd hebbende, deed het, uit kracht des verdrags, bij hetwelk hij voor Opperheer erkend werd, in beslag nemen, en de weduwe van VAN RUITENBORCH in regte vervolgen. Deze liet, terwijl de zaak bij haren dood nog onafgedaan was, haar regt op dit Spijker na aan hare zuster, die met den Raadsheer GIELIS PIECK VAN ENSPIJKER gehuwd was, tegen wien over deszelfs bezit — om welke reden schijnt onbekend — ook nog een regtsgeding gevoerd werd door zekeren ADRIAAN DE WAEL. Ondertusschen werden weldra al de goederen van dezen DE WAEL (die der toen allengs veld winnende Godsdienst-hervorming toegedaan was), en daar onder ook het regt, hetwelk hij op dit Spijker meende te hebben, als geuzengoed in beslag genomen, ten gevolge waarvan Koning FILIPS zekeren BOUDEWIJN VAN DER BOE, in den jare 1573, met het gulden Spijker beleende, nadat die het regt, hetwelk G. PIECK er nu nog op meende te hebben, aangekocht had (14). — Naderhand is deze plaats in verschillende grootere en kleinere gedeelten gesplitst geworden; in de laatste jaren zijn, gelijk wij reeds zagen, sommige dier deelen weer hereenigd en is uit dezelve een veel bevalliger en beter bebouwd geheel daargesteld.

(13) Hij had voor den Hertog den oorlog gedaan in Westwolderland en daarbij zijne paarden verloren: tot vergoeding werd hem, behalve het gemelde Spijker, het huis Kannenburg bij Vaassen gegeven, dat hij voor 600 gouden guldens (bijna 1900 guldens van onze tegenwoordige munt) verkocht.

(14) Alles uit oude aantekeningen, onder mij berustende.

